

[0350]

OER ALDFRYSK *LARE* EN *LAWE*

Yn 'e lêste jierren is al in kearmannich skreaun oer in biskaet plak yn it Aldfrysk, dat oer rjochters giet, dy't forbeane jeften oannimme. Men kin it fine yn 'e Hunsinger Kêsten fan 1252, dy't mear as ienris útjown binne, it lêst fan J. Hoekstra yn diel VI fan 'e *Oudfriesse taal- en rechtsbronnen*¹. Om de lêzer to geriven, sille wy it bidoelde stik hjirûnder nochris yn syn hiele hear en fear ôfprintsje:

Tha redgeuan ne moten vmbe nenes redgeua kere ni vmbe nenne dom ni vmbe nenra honda thing, ther him to clage kume jeftha to redskipe here, nene meyde nime ni nena monne fon hiara haluum nima ne lete ur twene fiardaran biases. And thet se alle dernlendenge on thene monda brenge, ther se ur fiuwer² fiardaran biases. And hu hia thet aldus, sat bescriuen is, halde vmbe tha meyda, alle tha presteran on Hunesgena londe, alsa ofta sa se byechta³ and lara due, alle tha, ther se ieue, and alle tha, ther thet bodeskip atwiska driue, mitha redgeua te bonne due. And hocne redgeua sa ma beclagie, sa reker se wither twiskette jeftha vndgunge mith tuelef ethum thera sibbesta liua jeftha thi clagere leyne thene forma sunder witherstride.

It is saek, dat wy dat foarskrift earst sa goed mooglik yn it Nijfrysk oersetse: "De redjeven meije net foar in skiedsrjochterlike útspraak noch foar in fûnis noch foar hokker saek ek, dêr't by harren oanklacht fan dien wurdt of dy't ta har amtswurk heart, in jefte oannimme noch immen út har namme oannimme litte mear as twa fjirder bier. En eltse (boete foar in) soen bûten it rjocht om, dy't mear bidraecht as fjouwer fjirder bier, moatte hja oan 'e mienskip takomme litte. En dat hja it yn it stik fan 'e jeften sa hâlde sille, lyk as biskreaun stiet, moatte alle preesters yn Hunsingerlân, sa faken as hja de bycht ôfnimme en ûnderrjochtsje, al dyjingen, dy't se [*de stikelpenjen*] jowe, en al dyen, dy't as tuskenman tsjinst dogge, en allyksa de redjeva yn 'e ban dwaen. En as men de iene of oare redjeva dêrfan biskuldiget, dan moat er se [*de forbeane jeften*] dûbeld weromjaen, of hy moat mei tolve eden fan syn neiste sibben de oanklacht ûntgean, of it moast wêze dat de oankleijer de earste eed [*fan 'e biskuldige*] sûnder dy syn tsjinpraet ligen hjit".

Dat men yn 'e lêste rigel hjirboppe net oan in 'foareed' (*antejuramentum*) tinke mei, lyk as W.L. van Helten⁴, D. Simonides⁵, R.P. Cleveringa Pzn.⁶ en S. Kalifa⁷ dogge, hat N.E. Algra klear sjen litten yn syn artikel *Eedsfoarmen yn it âldfryske rjocht*⁸. Mar dêr is it ús hjir net om bigoun, wy wolle gear oer

1 J. Hoekstra, *De eerste en de tweede Hunsigoer Codex*, 's-Gravenhage 1950, s. 105-109.

2 Hs. *fuiwer*.

3 Hs. *bijecta*.

4 W. L. van Helten, *Zur Lexicologie des Altostfriesischen*, Amsterdam 1907, s. 137.

5 D. Simonides, *Die Hunsigoer Kûren vom Jahre 1252 und das Ommelander Landrecht vom Jahre 1448*, Assen 1938, s. 38.

6 R.P. Cleveringa, *De vóóreed in het Ommelander recht*, yn: Akademiedagen VI, Amsterdam 1953, s. 26 e.f. - *Het Oud-Friese 'kestigia'*, Amsterdam 1959, s. 36.

7 S. Kalifa, *Linguistique et droit. 1. Vx-frison: endia*, yn *Us Wurk XII*, 1963, s. 2.

8 N.E. Algra, *Eedsfoarmen yn it âldfryske rjocht*, yn *Us Wurk XII*, 1963, s. 85-88.

it eintsje *alsa ofta sa se bijechta and lara due* (H). It opmerklike is, dat dy wurden yn it hânskrift F, dat de Hunsinger Kêsten fan 1252 ek bifettet, in lyts kromke oars foarkomme as *alsa ofta sa se bichta an lawa dwe*, wylst in middelleechdútske oersetting yn it hs. P.E. 12 to Grins der *also vake so se buetta ende leththa doe* fan makke hat.

Nou binne net sa bare lang forlyn twa bydragen forskynd, dêr't yn bisocht wurdt om *lawa* yn 'e Fivelinger tekst to forklearjen. De iene stiet yn 'e bondel *Fryske Stúdzjes*, dy't Pref. J.H. Brouwer op syn sechstichste jierdei oanbean waard, en hat as titel *Afr. lāde 'Reinigung'*¹. De skriuwer dêrfan, fil. lic. B. Sjölin, wol der op út, dat *lara*, *lawa* en *letha* allegearre net doge en dat de oarspronklike lêzing op dat plak yn 'e Hunsinger Kêsten *lātha of lāda* west ha sil. Hy nimt foar *lāde*, dat yn it Aldfrysk oerlevere is as 'reinigingseed, suveringsseed, ûnskuldseed (mei eedhelpers)' de neikommende ûntjowing oan: 'eed mei eedhelpers' > 'reinigung' > 'frijspraek' > 'absolúsje'. Dat sadwaende soene de oanhelle wurden *alsa ofta sa se bichta an lawa dwe* (F) neffens him bitsjutte 'sa faken as se [*de preesters*] de bycht ôfnimme en absolúsje jowe'. Dy útliz moat nei myn bitinken ôfwiisd wurde, om't *lara* (H) en *lawa* (F) ek sûnder foroaringen wol to bigripen binne en boppedat it Aldfryske *lāde* allinne mar 'eed mei eedhelpers' wêze kin. It rjochtsward *lāde* hat nea net in tsjerklike bitsjutting hawn.

It oare artikel, dêr't wy op doelden, kin men lêze yn *Us Wurk* XIII, 1964, s. 68 e.f. It is fan 'e hân fan S. Kalifa, dy't as opskrift keas *Vieux frison: LAWA, fém*. Dy Frânske rjochtslearde forsmyt de sabeare forbettering fan *lāwa* en *lāra* yn *lāda*, dy't B. Sjölin útsteld hie. Yn safier kinne wy it wol mei him lyk fine. Mar syn eigen forklearring komt likemin goed foar de hearen. Hy forbynt it âldryske *lāwa* mei mnl. *lave*, dat 'lafenis, forkwikking, treast' bitsjut, en mei mnl. *lavenisse*, dat omskreaun wurdt mei 'forfrissing, forkwikking, treast, treast foar de siele, frijspraek fan straffe'. Kalifa makket, tinkt ús, dizze methoadyske flater, dat er foar âldfrysk *lāwa* stilswijend deselde bitsjutting oannimt, dy't allinne foar mnl. *lavenisse* jildt, t.w. de 'tsjerklike treast', de 'absolúsje'. It mnl. *lāve* is mar ienkear yn in dichterlike tekst oerlevere en hat mei 'absolúsje' neat út to stean.

Der is lykwols noch in oare reden, dat ik sawol de hear Sjölin as de hear Kalifa net meistimme kin. Min ofte mear tafallich krige ik kunde oan it *Reddie-boeck*, dat yn it hs. P.E. 27 fan 'e Grinzer universiteitsbibliteek foun wurdt. Yn dat wurk steane nijsgjirrigernôch foar in great part gelikense foarskriften as yn 'e Hunsinger Kêsten fan 1252, mar dan yn in middelleechdútske foarm. Fansels wie ik wakker binijd, hwat dêr skreaun wurdt oer de rjochters, dy't har bikeapje litten hawwe. En sjedêr, it *Reddie-boeck* seit fan it yn 'e ban dwaen fan sokke rjochters:

Ende alsoe dicke als die preesteren die bycht vnde geloue spreken n t in der kercken die Reddien die mede nemen bouen twe verendell bers om jenyger hande dinck, die dat bootschap driuen ende die de mede gheuen to banne doen als de bescreuen rechte wysen [bl. 155].

1 B. Sjölin, *Afr. lāde 'Reinigung'*, yn *Fryske Stúdzjes*, Assen 1960, s. 85-87.

Sette wy foar de dúdlikens alle nou bikende lêzingen fan it stikje tekst dat wy ûndersykje ûnderinoar, dan krije wy:

H ₂	:	Alle tha presteran	...	alsa ofta
F	:	Alle tha prestran	...	alsa ofta
P.E. 12	:	Alle de preesteren	...	also vake
Reddie-boeck	:	Ende alsoe dicke als die preesteren		
H ₂	:	sa se	bijechta	and lara due
F	:	sa se	bichta	an lawa dwe
P.E. 12	:	so se	buetta	ende letha doe
Reddie-boeck	:	die bycht	vnde geloue	sprekent

Hwat kinne wy út dat oersjoch opmeitsje? Alderearst docht kleare bliken, dat de gearstaller fan it *Reddie-boeck geloue* brûkt foar âldfrysk *lāwa* en dat is nou krekt de bitsjutting, dy't it âldfryske *lāwe*, nijfrysk *leauwe*, allinne mar ha kin. Sykje wy dêrnei *geloue* yn it Mnl. Wb. op, dan is it grif opfallend, dat dêr as fjirde bitsjutting 'geloofsleer, leer, belijdenis' opjown wurdt. Wy sjogge sadwaende, dat *lāwa* yn F oars neat as in fariant is fan *lāra* yn H. Dat *lāra* allinne mar de fjirde fal iental fan *lāre* f. 'leare' wêze kin, hat K. von Richthofen yn syn *Altfries. Wb.* 884 al mei rjocht en reden oannommen. Mei help fan it *Reddieboeck* hawwe wy nou biwiisd, dat *lawā* net in bidoarne lêzing fan *lāda* is, noch mei mnl. *lāve* 'lafenis, treast' lykslein wurde mei. It is deagewoan de acc. sg. fan âldfrysk *lāwe* 'leauwe, leare fan it leauwe' en fan gefolgen fierhinne lykbijtsjuttend mei âldfrysk *lāre* 'leare'.

Fierders komme wy ta it bislút, dat de mnd. oersetting *buetta ende lethā* yn P.E. 12 wol in brike forhaspeling wêze moat. De skriuwer hat de beide âldfryske bigripen misforstien en fan *bijechta* in net passend *buetta* makke en fan *lāra* (*lāwa*) in riedselich *letha*. Hwer't er by dat lêste wurd oan tocht hat, is min út to meitsjen. Foar de forklearring fan âldfrysk *lāra* en *lāwa* docht dat lykwols neat ôf, hwant dy wurden binne op harsels dúdlikernôch.

Mei de frage hwat ûnder *lāra duā*, *lāwa dwā* of *geloue sprēken* forstien wurde moat, sille wy ôfbreidzje. Men hat dêr oars neat yn to sjen as de 'learing', dat wol sizze it 'jaen fan godstsjinstûnderwys, it ûnderrjochtsjen yn 'e wierheden fan 'e kristlike godstsjinst'. De neikommende oanhael út it *Mnl. Wb.* IV, 387 liket ús yn dit forbân wichtich ta, om't dêr 'bycht en learning' ek as wurdpear brûkt wurde: „Dat met wive spreken [*foar preesters !*] niet dan gedwas (= *dwaesheit*) ware ... sonder (= *útsein*) in b i e c h t e n allene ende in l e r i n g e".

Neffens de Hunsinger Kêsten fan 1252 wiene de preesters dus hâlden om de rjochters, dy't stikelpenjen oannommen hiene, yn 'e ban to dwaen. Ek yn it Riustringer rjocht hearre wy, dat de geastliken dêrta forplichte wiene: *Ac skillath ther alle presterā, ther send binna tha londe, bi hiara lenon and bi alle tham, ther hia hebbath opa tha weruon, alle sunnandega bidda fori alle riuchtera and tha fiuwer hachtida to bonne dwa alle redieua and alle hoderā, ther mith tha ethe panninga nemath opa unriucht*¹. Of yn hjoeddeisk Frysk: "Fierders moatte

1 Sjoch W. J. Buma, *Het tweede Rüstringer handschrift*, 's-Gravenhage 1954, s. 70 of W.J. Buma-W. Ebel, *Das Rüstringer Recht*, Göttingen 1963, s. 158.

alle preesters, dy't yn it lân binne, by forlies fan har amten en by forlies fan alles hwat hja op it hiem fan 'e pastorijen hawwe, alle sneinen foar alle rjochters bidde en op 'e fjouwer heechtiden alle rjochters en alle *hoder*¹ yn'e ban dwaen, dy't yn har amt jild oannimme foar it bidriuwen fan ûnrjocht".

W.J. Buma.

1 In *hodere* wie militaire lieder en haed fan 'e plysje yn ien fan 'e fjouwer rjochtsgebieten fan Riustringen.